

A jelentés kvázi használatelmélete a *Tractatus*ban*

JAKAB DÉNES BARNA

*„Igaz és hamis az, amit az emberek mondanak;
a nyelvet illetőleg pedig az emberek összhangban
vannak.”*

(Wittgenstein)

I.

A filozófiai szakirodalom megszilárdult fogalomhasználatában a használatelméleti jelentéskoncepció a késői korszak mutatója. Ebben a korszakban – eltérően a *Tractatus*ban kifejtett elképzelésektől – a nyelvi elemek nem elszigetelt jelentéshordozókként értelmezettek, hanem mint a tényleges társadalmi gyakorlattal keresztül-kasul összenőtt hálószerű valóság: „... a nyelvben sokmindennek készen kell állania ahhoz, hogy a pusztá megnevezések értelme legyen” (257. §.), és ez nem más, mint a jelentéseket meghatározó életpraxisunk, a különböző szabályok napi gyakorlása, szokásaink megélése, az intézményeink keretei által megszabott sémák többnyire tudattalan, spontán ismétlése: „a szó jelentése alkalmazásában rejlik” (197. §.) – mondja Wittgenstein.

Wittgenstein jónéhány példáját adja ezeknek a nyelvi formáknak: parancsot adni, végrehajtani, tréfálkozni, viccet elmesélni, színházat játszani, egy történetet kitalálni, olvasni, rejtvényt fejteni, egy hipotézist felállítani és ellenőrizni, egy tárgyat leírás alap-

* A dolgozat bemutatásra került az I. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia alkalmával (Kolozsvár, 1998. december 12-én), a konferencia filozófiai szakosztályán.

ján előállítani, lerajzolni, kérni, átkozódni, fohászkodni, nyelvekből fordítani, és még sok más példát sorol fel, amelyeknek az egyedüli közös jellemzőjük az, hogy mint használati módok „tevékenység vagy életforma részei” (23. §.) A késői Wittgenstein szellemében egy nyelvi forma értelmes, ha ezekhez a használati módokhoz hasonlóan maga is valamilyen módon a tényleges gyakorlat része.¹

A korai alkotói szakasz vonatkozásában vizsgálva, a jelentés használatelmélete a *Tractatus* ontológiai téziseinek tágabb értelemben vett következménye. Ez az ontológia – ahogy azt most nevezni fogjuk – egy viszony- vagy összefüggésontológia, az úgynevezett atomizmus csupán ezzel a megfontolással kiegészítve mutat teljes képet.

Egy ideáltipikus meghatározással körülírva ez azt jelenti, hogy a világ mint összetétel van meghatározva, és mint ilyen aggregátum, tehát elvileg felbontható atomi összetevőire, ám ennek a felbonthatóságnak az igazolását Wittgenstein a kazuisztikus gondolkodásra, a gyakorlatra hagyja.²

Ez az ideáltipikus meghatározás egyaránt érvényes a világra, valamint ennek tükrözött formájára, a nyelvre. Mindezekkel összefüggésben atomi részeknek nevezhetőek a körülmények, illetve az elemi kijelentések,³ amelyek a nyelvi jellegű tükrözésben szerepet játszanak. Ezeknek az elemi alkotórészeknek a létét egyaránt igazolhatónak kell elfogadnunk a rendszer belső következetességéből.

Létezik azonban az összefüggésontológia szempontjából egy még fontosabb, a rendszer tételeiből semmiképpen sem eredeztethető, sőt ezekkel nyilvánvalóan ellentétes megfontolás, ami további ideáltipikus érvényességgel bír: Wittgenstein az elemi alkotórészeket bizonyos értelemben tovább is értelmezhetőnek véli, ilyen értelemben megszegi az atomitás elvét, egyszerűbb összetevők feltételezésével. Ez a feltételezés, mint mondottuk, nem igazolható a rendszer explicit tételeiből, viszont igazolható

¹ A Wittgenstein-irodalom többféle motívumot emel ki a wittgensteini korszakok folytonosságának megállapításában, ezek a rejtett etikai mondanivaló, a metanyelvi kifejezőmód lehetetlensége, sőt a megértés-probléma kérdései körül szerveződnek. Lásd erről Neumer 1991, 7–10. o. Ettől eltérően, e tanulmány célja elválasztani a két használatelméletet, implicite ezzel állítva, hogy létezik ilyen a korai korszakban is.

² Wittgenstein az elemi kijelentések felmutatásának kérdését a logikusokra bizza a TLP 5.557-ben. A dolgok létének igazolása pedig a fizikusokat terheli: „a fizikának kell megmondania, hogy léteznek-e a dolgok” – írja Wittgenstein egyik Russellhez írott levelében, 1913 végén. Idézi Nyíri, 15. o.

³ „A Sachverhalt [körülmény] az, ami megfelel egy Elementarsatznak [elemi kijelentés], ha az igaz.” (Wittgenstein 1990, 62.)

bizonyos filozófiai előfeltevésekből, és pedig a szubsztanciának mint változatlan valóságnak az eszméjéből.

A viszonyontológia az úgynevezett felbonthatatlan-összettség paradoxonával szemléltethető, ez jelenti a lételemelek atomi formákra való bonthatóságát, valamint ezeknek szubsztanciális entitásokból való összetettségét. E viszonyontológia pozitívuma az, hogy a világ, a nyelvi komplexumok, valamint a nyelvi értelem, a megértés is valamit megőriznek szubsztanciális összetevőik függetlenségéből, adottságként olyan aggregátumokat alkotnak, amelyek a viszonyaik függvényében azok, amik.⁴ Ez a függőség a nyelvi probléma néhány elemét teljesen új szempontok alapján képes láttatni.

II.

A *Tractatus* 1.1 kijelentésében látható tagadó forma egyértelműen foglal állást a felbonthatatlan-összettség paradoxonának ügyében: a világ tények és nem dolgok összessége, bár a tények a maguk rendjén éppen a dolgok összességéként határozódnak meg. Wittgenstein elképzelése szerint a dolgok létének feltételezése semmilyen különösebb nehézséggel nem jár, a dolgok lévén teljesen színtelenek (TLP 2.0232), tartalmi összefüggésektől mentesek, csupán a formát, mint „letapogató csápokat” jelentik. A szubsztanciák léte nem függ a tények fennállásától (TLP 2.024), fordítva mégis létezik ilyen függőség. A dolgok ugyanis magukban hordják kapcsolódásaik lehetőségeit úgy, hogy „a körülmény lehetőségének már eleve eldöntve kell lennie a dologban.” (TLP 2.012) Am az 1.1 szerint mégis releváns: „A világ tények és nem dolgok összessége.” A wittgensteini meghatározás szerint az egyes dolgok hozzáférhetetlenek, olyannyira, hogy „nem gondolhatunk el egyetlen tárgyat sem más tárgyakkal való kapcsolatának lehetőségén kívül.” (TLP 2.0121)

Wittgenstein világosan jelzi, hogy a gondolkodás igazi tárgya a lehetséges körülmény – ez utóbbi „terében” léteznek az egyes dolgok.⁵

III.

A *Tractatus* bizonyos elgondolása szerint az ember képes képeket alkotni a világról, sőt képes kijelentések létrehozására is. Jogosan tevődik fel a kérdés ebben a kontextusban a nyelv értelemkritériumait illetően, az értelmes kijelentés felépíthetősége, a nyelvi jelentés és értelem kérdése is indokolt.

⁴ Az, hogy az összetettben az egyszerű megnyilvánul – nyilvánvaló Wittgenstein számára – és még a logika sem helyezheti magát túl a VAN tapasztalatán. TLP 5.552.

⁵ TLP 2.013

Ebben a tekintetben a kiindulópont a világ szerkezetének, valamint a nyelv felépítésének az analógiája, tükörképszerű megfelezése: a nyelvi értelmet mindig a tények fejezik ki, a tény szerkezetében részt vevő dolgok kapcsolatának a kijelentésben a jelek közti kapcsolat felel meg. A világban szereplő körülményeknek a nyelvben az elemi kijelentések felelnek meg. A kijelentésben szereplő „nevek” helyzete hasonló a tények és a dolgok közötti kapcsolathoz, a nevek – Wittgenstein szerint – csakis a kijelentés kontextusában találhatók fel mint jelentéssel bíró jelek:

Még az »ambolo« kijelentés is összetett, mivel töve más végződéssel, végződése valamely más tövel már más értelemet eredményez. (TLP 4.032)

A nevek illetően összekötöttségével kapcsolatosan bizonyos kértelyek is támadhatnak, úgy tünik, túl a banális tapasztalaton, hogy ennek néhány sajátos, éppen Wittgenstein által felállított meghatározás ellentmond, és a nevek bizonyos tudati műveletben elkülöníthetők egymástól. A továbbiakban ezeket mutatjuk be.

Először úgy tünik – természetesen Wittgenstein óvatosan fogalmaz –, hogy a név a tárgyak megnevezésében, a tárgyakról való beszédben súlypontos szerephez jut:

A tárgyakat csak megnevezhetem. A jelek képviselik őket. Én csak beszélhetek róluk, de nem tudom őket kimondani. (TLP 3.221)

Am itt a dolog neve csak érintőlegesen szerepel a tényállást bemutató kijelentésben, nem egy metanyelvi kijelentés alanyaként.

Másodszor a 4.025-ben Wittgenstein a fordítással kapcsolatosan megjegyzi, hogy az a nevekről nevekre haladva történik, semmiképpen sem a kijelentésről kijelentésre. Ezen a ponton ezt a látszatot még nem vagyunk képesek eloszlatni, a tanulmány egy későbbi szakaszában visszatérek tehát erre.

A nevek elválaszthatóságáról szóló gyanú a „megértésprobléma” kapcsán kap maximális intenzitást; másfelől magyarázattal szolgálhatok a fentiekben az „érintőlegesség” fogalmában tisztázatlanul hagyott némely szempontot illetőleg. Íme, hogyan határozódik meg a megértés fogalma:

Megérteni egy kijelentést annyit tesz: tudni azt, minek az esete áll fenn, ha igaz a kijelentés. (...) Értjük a kijelentést, ha értjük alkotórészeit. (TLP 4.024)

A megértés⁶ a *Tractatus*ban kép formájában valósul meg. A valóságra alkalmazott kép a valóság olyan modellje, amelyben a képelemeknek a tényállás tárgyai, a tényállásnak pedig a modell a maga egészében felel meg. A megértés tárgyát illetőleg az en-

⁶ Apel meglátása szerint a verifikációs és értelemkritériumok elkülönítésével, ez utóbbi feltételezésével kvázi a hermeneutikai kérdés felnyílik lehetőség.

gedmény végtelenül tág, hiszen a megértés tárgya a logikai térben ábrázolható összes lehetséges tényállás, tehát valójában bármi, ami elgondolható. A lehetséges értelem a megértés tárgya.

A megértés meghatározásához kapcsolódva: a megértés a kép tárgyának, vagyis annak, amit az ábrázol, a felismerése és tudása. Mit jelenthet azonban a kijelentés alkotóelemeinek értése?! Hogyan irányulhat a megértés az egyszerű alkotóelemekre, hiszen az értelem összetett, a nevek pedig egyszerűek?

A megértés meghatározásában lefektetett első feltétel, azaz az értelem értése viszonylag egyszerűbb nehézségek elé állít. A kijelentés információtartalmának⁷ megállapítása végett a nyelvanalitikus gyakornok a nyelvi komplexumok elemzésébe fog. Ezeket a komplexumokat fel kell bontania a benne szereplő alkatrészekről szóló kijelentésekig, addig ismételni ezt a műveletet, ameddig eljut az elemi kijelentésekig. Mivel a kijelentésnek csupán egyetlen teljes elemzése lehetséges,⁸ szükségszerűen rendelkeznie kell a kiválasztott komplexum minden elemi kijelentésével. Kizárólag az elemi kijelentés kontextusában találkozhatunk a nevekkel; a kijelentés általános formája az aRb képletben rögzíthető, ami a körülmény szerkezetében szereplő dolgok közti viszony képe.

A kijelentés értelme megmutatkozik, megérthető anélkül, hogy megmagyarázták volna, ám nem előbb, hogy az alapjelek jelentését tisztázzánk:

Az egyszerű jelek (a szavak) jelentését meg kell magyarázni nekünk, hogy megértsük őket. (TLP 4.026)

Ez egy magától értetődő követelmény, amelyben a nevek összekötöttségének a gondolata korlátozódik; de ugyanilyen gyanúperrel terhelhetők most már a külön-külön tisztázott alapjelek is - vajon hogyan képezhető ezekből összetett-felbonthatatlan értelem? Wittgenstein válasza bizonyos kontingenciával terheli meg a nyelvet, ám egyaránt megoldja mind a nevek széttagságának, mind pedig az összetartozásnak a szemléleti egyoldalúságait. Egyfelől az alapjelek jelentése esetleges, másfelől ezeknek a tisztázása körbenforgást fog implikálni, ráhagyatkozást a használatra:

Azt, ami a jelben nem jut kifejezésre, alkalmazása mutatja meg. Amit a jelek elhallgatnak, azt kimondja alkalmazásuk.

Az alapjelek jelentését magyarázatok útján lehet megvilágítani. (TLP 3.262–3.263)

Ám a magyarázatok szaporítása a kijelentés értelmét más kijelentések értelmétől teszi függővé:

A magyarázatok olyan kijelentések, amelyek az alapjeleket tartalmazzák. Tehát ezeket csak akkor érthetjük meg, ha a jelek jelentését már ismerjük. (TLP 3.263)

Ez az esetleges függőség nyilvánvaló: még a magyarázatok megértése is előfeltételezi a régebbi magyarázatokat – hiszen az

⁷ Apel meghatározása. Vö. Apel, 198. o.

⁸ TLP 3.25

alapjelek megértése újra csak a magyarázathoz kötődik. Wittgenstein nem alkalmazza a rámutatást ebben a kérdésben. A megértés csakis propozicionális tartalmakkal valósítható meg,⁹ annál is inkább, mert egy rámutatás a dolognak a körülmény szerkezetéből való elvonását jelentené.

A magyarázatok tehát az alapjeleket tartalmazó kijelentések, amelyek hasonlatosak ahhoz, amit valamivel főntebb érintőlegességnek neveztünk, és úgynevezett belső viszonyban állnak az eredeti komplexummal, amelyből az illető alapjelet kiemeltük.

Ennyi előzetes elemzés után végre elhelyezhető a jelentés használatelmélete a nyelvről szóló megfontolások között, visszatérve arra az eredeti hipotézisre, amely a viszonyontológia fogalmi hálójában új szempontot kívánt érvényesíteni a nyelvi kérdésben. A felbonthatatlan-összetettség eszméjébe beiktatott kör ezennel bezárul – Wittgenstein az értelem és megértés kérdésében maximálisan kihasználja az egész-rész fogalompárban rejlő dialektikát: a nyelvi értelem, a kijelentés információtartalmának rögzítése végett a nyelvi komplexumokat több fokozatban lebontja az elemi kijelentésekig, amelyek végre felmutatják a komplexumban szereplő körülményeket és tárgyakat. Természetesen ezeket csak más ismert komplexumokba ágyazottan lehet felmutatni.¹⁰ A nyelv működése során egy laza hermeneutikai kört jár be a megértés: ez jelenti az alkotórészekre való lebontást, valamint ezeknek a magyarázatban való visszavonatkoztatását más kijelentésekre. A megértésben egyszerre működteti a kép felépítési és lebontási mechanizmusait.

A nevek jelentését a nevek tartalmazó más mondatok magyarázzák meg, a nevek szemantikai tartalmát más mondatok értelmétől kell függővé tenni; ez a következménye annak, amikor a képeket *mi* alkotjuk. Ekkor a *Filozófiai vizsgálódások* reminiscenciája nem érint kritikus célpontokat a *Tractatusban*.¹¹

IV.

A *Tractatus* oldalain fellelhető ellentmondások lehetővé teszik azt a hipotézist, mely szerint már itt a nyelv kétféle elképzeléséről beszélhetünk. Ezt mutatja az a következetesen kétértékű minősítés, amely a nyelvet egyszer mint rendezetlen, redukálha-

⁹ TLP 4.026.

¹⁰ „... csak a kijelentés kontextusában van a névnek jelentése” – hangzik el a TLP 3.3-ban.

¹¹ Csak a *Filozófiai vizsgálódások* 257. §-ban, a rámutatásra vonatkozó megfontolások azok, amelyek, mint azt bizonyítani szeretném, nem jelentenek kritikus telitalálatokat a *Tractatusban*, anélkül, hogy semlegesítené a korszakok közti különbség tényeit.

tatlan¹², szubjektumok¹³ által felépített valóságot, és másodsorú mint a nyelvi-logikai forma által érthetően megmutatkozó, a logikai forma segítségével kifejezésekké redukálható, a transzcendentális szubjektum kizárólagos látóterében létező, a valóság formájával tükörkép módján megegyező megnyilvánítási közeget határozza meg.

A fentiekben a nyelv első megközelítésével foglalkoztunk, ez a nyelvkoncepció részben eltér a *Tractatus* szellemiségétől, amely a szubsztanciaelmélet elfogadásával éppen a nyelvi regresszust és a körbenforgást¹⁴ szándékozott megállítani. Ez a megközelítés a nyelvi koncepciók egy realistább változata, amelynek a szubjektumszerűség, a nyelv- és képalkotó emberi tevékenység elismerésével a kontingencia és a történeti mozzanat nehézségeivel kell megküzdenie, hiszen a különböző nyelvhasználók és különböző szimbolikus nyelvek meghatározásaihoz és definícióihoz kötött, ezért nem tudja nélkülözni a kollektív emlékezet és a temporalitás képzeit sem. A temporalitás ebben az összefüggésben a használat és a megértés által bejárt időt jelenti, amelyben a magyarázat kijelentései egyaránt lehetnek a megtehető lehetséges kijelentések, vagy akár egy kezdeti létező megegyezés óta ténylegesen megtett, az emlékezetben megőrzött kijelentések.

A nyelvnek ez az értelmezése egy lehetséges gondolatmenet, amelyben a kép fogalmához az ember által felépítendő kijelentés felől jutunk el. Ez a fajta gondolkodás nem vonja kétségbe azt, hogy a nyelv, a gondolkodás, valamint az értelem képi szerkezettel bír, de radikalizálhatónak tartja a szubjektum képalkotó tevékenysége révén a képek mesterséges szerkesztésének lehetőségét, az értelemalkotást, más régebbi képelemek esetlegesnek tűnő alkalmazásával.

Az alábbiakban a nyelv másik elméletének nehézségeit emelém ki.

Az, hogy a nyelv ebben a felfogásban a valóság tükörképe, ellentétben az elvárásokkal nem egy további, a realizmusnak tett engedmény, ahogyan gondolhatnók, hanem ellenkezőleg, az

¹² A nyelvi szimbólumok, s ezzel a nyelv redukálásának nehézségeit jól szemlélteti egy Anscombe-példa: úgy tűnhet, hogy a logikai forma azonosságát nehezebben lehet tetten érni az 1948, és ennek egy másik kifejezésben adott formája, MCMXLVIII között. Idézi Neumer, 1995, 102. o.

¹³ A redukálhatóság, valamint a szubjektumprobléma összefüggéseit a TLP 5.542-höz fűzött kommentárok mint az intencionális kijelentések transzcendentális redukciójának, valamint a szubjektum redukciójának kérdését ragadják meg. Az „A azt hiszi (gondolja, mondja), hogy p” – típusú kijelentéseket Wittgenstein visszavezeti a „p» hiszi azt, hogy p” formájú mondatokra, jelezve, hogy az emberi hit, vélekedés nem formálható új, más, közbeiktatott tartalmat a kijelentés értelmében. Lásd Apel, 207–208. o., valamint Neumer, 1995, 105. o.

¹⁴ TLP 2.0211–2.0212

idealista gondolkodás mutatója. A tükrözés nem korlátozza az itt érvényes nyelvi objektumokat a látható világra, hanem a gondolkodás által elképzelhető bármilyen lehetséges tényállást tükrözhetőnek vél. Ezek a nehézségek a gondolkodás idealista¹⁵ túlértékeléséből, a misztikus gondolkodás és az intellektuális szemlélet okán jelentkeznek.

A *Tractatus* 3. tétele szerint a gondolat a tények logikai képe. A nyelvi formák semmilyen különösebb önállósággal nem bírhatnak, hiszen a nyelv egy áttetsző háló, amelyet az ontikumra borítunk, fontosabb ennek az a láthatatlan része, amely az embert a tényállásra emlékezteti – nem képezhetünk ugyanis le semmilyen nem létező körülményt. Kevésbé lényeges itt az, hogy a nyelv érzékivé tett formában a tényállásokat sokszorozza, lévén maga a kijelentés is tény.¹⁶ Eszerint a nyelvnek fel kell tárnia, megmutatnia logikai formát, a valóság formáját. Ezzel a nyelv, eltüntetve saját valóságát, az emberben egy olyan fajta érzékenység felkeltőjévé válik, amely akár bizonyos jelek jelentését nem ismerve is megérti az értelmet¹⁷: úgy tűnik, hogy ezzel az érzéki nyelvből való kilépéssel közelebb lehet kerülni a logikai térben a valóság formájához, akár visszavételezhető a megkettőzés, a jelölő és a jelölt között azzal, hogy az ontologikum világában megértően tevékenykedhetünk a dolgok belső lényegével, mint önmaguk – jelölő nélkül való – jelöltjével. Ez lenne a nyelvfilozófiai intellektuális szemlélet. Nyelvhasználója nem alkot saját képeket, a képek a valóságban vannak megalapozva: az elemi kijelentés alakjától a következőképpen értelmezi Wittgenstein:

Helytelen azt mondani: „Az »aRb« összetett jel azt mondja, hogy az a az R viszonyban áll b-vel.” Helyesen: Az hogy „a” meghatározott viszonyban áll „b”-vel, mondja azt, hogy aRb. (TLP 3.1432)

Az elemi kijelentésben a tényállás ekképpen mutatkozik meg, a kijelentés szemantikai oldalának a kijelentés tárgyi-ontikus fel-

¹⁵ Rorty a wittgensteini filozófia, de általában a nyelvfilozófia kapcsán az idealista minősítést a nyelvfilozófiának abban a törekvésében látja megalapozva, amellyel az a transzcendentális kantianizmus folytatója. A kapcsolatot, mondja Rorty, a jelentésnek mint naturalizálhatatlan, időtlen (kvázi kategoriális) valóságnak a feltételezése képezi.

¹⁶ Ez a wittgensteini „nagyvonalúság” roppant lényeges következményei szempontjából. Egyfelől, ahogyan érveltem, Wittgenstein így megszabadul a nyelvtől mint ballasztól a megmutatkozás aktusában. Még ennél is fontosabb, hogy a ténytudásában hangsúlyozott nyelv ballaszt a metanyelvi kifejezőmód lehetőségének felszámolásában. Fogas kérdés, hogy ha tény a kijelentésjel (TLP 3.13), miért nem képezhető le, mint minden más tény a nyelvben? Vagy ez mégsem „olyan” tény?

¹⁷ „Az ember rendelkezik azzal a képességgel”, hogy kifejezzen „bármely értelmet anélkül, hogy sejtelme lenne arról, miként és mit jelent minden egyes szó.” (TLP 4.002)

tételei közvetlenül vannak megfeleltetve, a transzcendentális szubjektumnak nem lévén szüksége a használatra és az alkalmazásra, sőt ezzel a lényegszemlélettel az emberi kommunikáció is értelemről értelemre történik.

A fordítás, amint azt Wittgenstein a 4.025-ben szavakról szavakra történő átmenetnek értelmez, az a nyelvnek csupán az elemző gyakorlat, a nyelvanalízis megvalósítása felől értelmezhető. Ez valójában nem hasonlít a fentebb elemzett nyelvkoncepciókhoz, lényege, hogy a logikát a maga törvényeivel alkalmazni kell és lehet az élő nyelvre, a logikai generációs törvényeknek az összetetről az egyszerű irányában történő alkalmazásával „felfedezhető” az elemi kijelentések, ezek formalizált változatai pedig világosan megmutatják az aRb séma értelmében, hogy melyek a szereplő tárgyak, a fordításban pedig könnyűszerrel megfeleltethető F_a sémának F'_a séma. A fordításprobléma másfelől értelmezhető lehetne a használatelmélet fogalmaival, mint bizonyos magyarázat, alkalmazás, amivel a szavainkat más mondatokban definiáljuk. Viszont ekkor nem volna túl világos, hogy a magyarázataink melyik nyelven vannak megadva.

A jelentés bármilyen elmélete nem értelmezhető a *Tractatus*-ban, ahol a jelentés a dolog képviselete, a dolog maga, semmi más.¹⁸ A dolgokról magukról való bármilyen tudás illicit, mert csak a tényállás írható le, maguk a használatelméleti magyarázatok csak részben kapcsolódnak a jelentés kérdéséhez, valójában a propozicionális tartalom eszméjének vannak alárendelve. Ez a *Tractatus* kétértelmű ontológiájának következménye.

¹⁸ Az, hogy a jelentésnek mint kizárólagosan a név-dolog kapcsolatnak az elmélete problematikus a *Tractatus* kapcsán, szimptomatikus eredményekhez vezetett egy nemrég megjelent Wittgenstein tanulmánykötetben (*The Cambridge Companion to Wittgenstein*. Ed. by Hans Sluga, David G. Stern. Cambridge Univ. Press, 1996.) Thomas Ricketts és Donna M. Summerfield egymás után következő tanulmányai a nevek jelentésének teljesen ellentétes értelmezését adják. Az előbbi, némiképpen közelebb állva a jelen értelmezéshez, visszautasítja a neveknek mint a tárgyakra akasztott címkéknek az elméletét. A kép fogalmának hangsúlyozásával a nevek teljesen beolvasszja abba a kijelentésbe, amelynek kontextusában a név megjelenik. A jelen értelmezés szempontjából ez azért beszűkítő, mert a nyelvi elemek, valamint az ezekből felépíthető kijelentések közötti kapcsolat megszakad. Nem világos, miként fejezhető ki új értelem a régi alkotóelemekkel.

Az utóbbi szerző ennél sokkal következetesebb, a neveknek egy úgynevezett nyomelméletéről (tracking theory) beszél, amelyben a jelek külsődleges és indexikus viszonyban állnak tárgyaikkal. A következetlenség, amely a jelen értelmezésben elfogadhatatlan, nem más, mint a tárgyak mint egyszerű szubsztanciák elméletének következetes azonosítása azzal, ami a világ befogható részeként inkább ténynek értelmezendő.

Végezetül a jelen értelmezés, koordinátáit tekintve, megpróbált következtetéseket levonni abból a feltételezésből, hogy a világ, a világunk, tárgyakból összetett, ám felbonthatatlan atomi tényekből áll.

A nyelvi-logikai formák világában, a misztikum világában a jelentés kérdése végképp nem genuin kérdés. Azzá csak az esetleges gondolkodás, valamint az emberek által létrehozott nyelv megegyezéseivel és meghatározásaival válik.

Irodalom:

Karl-Otto Apel: „Wittgenstein és Heidegger”. In: *Kortárs német filozófusok* (antológia). KLTE Filozófiai Intézet, Debrecen, 1997.

Karl-Otto Apel: Wittgenstein és a hermeneutikai megértés problémája. In: *Kortárs német filozófusok* (antológia). KLTE Filozófiai Intézet, Debrecen, 1997.

Márkus György: „Kritikai megjegyzések Ludwig Wittgenstein filozófiájához”. In: Ludwig Wittgenstein: *Logikai-filozófiai értekezés*. Akadémiai, Budapest, 1963.

Neumer Katalin: *Határutak Ludwig Wittgenstein késői filozófiájáról*. MTA Filozófiai Intézet, Budapest, 1991.

Neumer Katalin: *Tévelygések a nyelv labirintusában*. MTA Filozófiai Intézet, Budapest, 1995.

Nyíri Kristóf: *Ludwig Wittgenstein*. Kossuth, Budapest, 1983.

Richard Rorty: *Heideggerről és másokról*. Jelenkor, Pécs, 1997.

Ludwig Wittgenstein: *Logikai-filozófiai értekezés*. Akadémiai, Budapest, 1989.

Ludwig Wittgenstein: „Levelek Angliába”. In: *Nappali Ház* 1990/4. Babarczy Eszter fordítása.